

Het recente voorkomen van de Matkop in Kennemerland

Rienk Slings

In de periode van 31 juli – 16 september 2005 woedde er op enkele mailgroepen, vooral die van Zuid-Kennemerland, een discussie over het al dan niet voorkomen van Matkoppen in de duinen. Dit onderwerp was goed voor maar liefst 131 mailbijdragen van een flink aantal vogelaars. Hieronder doe ik een poging om de discussie kort samen te vatten. Daarbij wil ik proberen ook de verschillen van opvatting die er waren en er nog steeds zijn weer te geven. De discussie heeft niet geleid tot veranderde standpunten. Jan Kuys heeft in de vorige Fitis het verloop van de discussie al geschetst. Ik beperk me hier meer tot de inhoud, en dan wel met name tot het recente voorkomen.

Ringvangsten

Kennemerland kent drie vaste, al tientallen jaren opererende ringstations: Paradijsveld in de AW-duinen, Van Lennep in de Kennemerduinen en Casticum in het Noord-Hollands Duinreservaat. Deze stelden hun data beschikbaar, waarvoor hierbij dank! Casticum heeft drie Matkoppen gevangen. Tot dusverre is een (in mijn geheugen gegrifte) dia (of dia's) niet boven water gekomen. Als diagnostische kenmerken werden vooral de "delta staart" gebruikt en tweemaal het geluid na loslaten: de bekende rauwe Pèèh-roep. Matkop heeft in tegenstelling tot Glanskop een uitsluitend aan de onderzijde zichtbare, zeer duidelijk getrapte staart. Het verschil in lengte tussen de kortste en de langste staartpen is de "delta staart", genoemd naar het wiskundige symbool om een verschil aan te geven δ of delta. Deze varieert van groter dan 5 mm bij de Matkop en van 0-3 [4] bij de Glanskop. Daarnaast zijn er natuurlijk de bekende aanvullende kleedkenmerken, die sowieso altijd aanleiding zijn om een gevangen Glans/Matkop aan een nader onderzoek te onderwerpen: grote kop, met stierennek, opvallende witte kopzijde tot ver naar achteren doorlopend en matte bruinzwarte kruin, grote, vaag begrensde kinvlek, lichte vleugelvlek door lichte randen armpennen.

Van Lennep heeft er in zijn rijke historie acht geringd, maar ik kreeg de indruk dat men intern nog wel eens twijfelde aan de betrouwbaarheid van alle determinaties. Verder geen nadere bewijzen getoond.

Paradijsveld ving totaal vijf exemplaren, plus mogelijk nog een zeer recente (hoewel de delta staart niet klopt).

Kortom: de soort komt met zekerheid in Noord-, Midden- en Zuid-Kennemerland voor, maar is in het zee- en middenduin, waar deze ringstations gelegen zijn, zeer schaars. De Nederlandse Matkoppen zijn extreme standvogels. Van de 52 miljoen waarnemingen op trektellen.nl zijn er maar 261 exemplaren Matkoppen, waarvan er slechts 2 [!] op de kusttrekelposten (de Nolle bij Vlissingen en Breskens) gezien zijn. Daarom meende ik te mogen concluderen dat die geringde Matkoppen van lokale origine waren. Het meest waarschijnlijk lijkt mij dat dit dispersie van in de dichtstbijzijnde duinbossen geboren jongen betreft.

Overigens kunnen we de noordelijke Matkop, die in sommige jaren in het Baltisch gebied invasie-achtig voorkomt, op grond van mijn (Baltische) ervaring met deze ondersoort uitsluiten. Deze ondersoort valt onmiddellijk op!

Broedvoorkomen

PWN, de terreinbeheerder van het Noord-Hollands Duinreservaat (NHD) en de Kennemerduinen, laat ca elke 5 jaar haar duingebieden gebiedsdekkend karteren op broedvogels. Het Nationale Park Zuid-Kennemerland (NPZK) sluit zich daarbij aan, zodat in een keer het totale NPZK wordt gekarteerd. PWN huurt daarvoor professionele broedvogelkarteerders in. Dat kunnen lokale vogelaars zijn, zoals Tom van Spanje, maar ook via SOVON ingehuurd non-lokalo's, zoals Michel Klemann of Bart Veenstra. Bij deze gebiedsdekkende karteringen wordt het terrein systematisch onderzocht, waarbij elke plek 4-5 keer op het juiste tijdstip en bij de juiste weersomstandigheden wordt bezocht. De tijdsbesteding is zo'n 5-15 minuten per hectare.

In het NPZK zijn in de periode 1983-94 maar 2 territoria bekend geworden (Veenstra & Geelhoed, 1997; Geelhoed et al., 1998). In 1996 3 terr. in 1999 4 terr. (Veenstra, 1996; Klemann & Veenstra, 2000) In Noord-Kennemerland in 1982, 88, 93 en 2000 respectievelijk 0, 1, 4 en 3 territoria (Reijnders, 1989; Veenstra, 1994; Klemann & Veenstra, 2001).

Discussie

Voor zulke uitgestrekte natuurgebieden betekenen deze zeer lage aantallen dat de Matkop een uiterst schaarse broedvogel is. De trefkans is bijzonder klein en het is aan gebiedsdekkende broedvogelkarteringen van de duinbeheerders te danken dat ze überhaupt zijn gevonden. Daar komt nog bij dat een deel in afgesloten of weinig bezochte terreinen voorkomt, zoals het Naaldenveld (in 1996 "een kleine populatie", als ik me goed herinner 2 terr. in oude Grove dennen), het Kraansvlak of het Vafamil-terrein.

Conclusie: voor mij staat vast dat de Matkop in de jaren 1990 een zeer zeldzame broedvogel van de duinen van Kennemerland was. Als je de SO-VON-criteria niet helemaal vertrouwt, zou je nog kunnen zeggen: een zeer zeldzame vogel in de broedtijd, maar geen zekere broedvogel. Maar hoe verklaar je dan de ringvangsten? Toch trekvogels uit het oosten des lands?

Sceptici

Zowel in Noord- als in Zuid-Kennemerland zijn er sceptici die deze conclusie niet delen. Sommigen gaan zelfs zo ver dat zij de 16 geringde vogels op de ringstations afwijzen als bewijs van voorkomen.

Ook het voorkomen van territoriumhoudende Matkoppen in de broedtijd wordt door de sceptici van de hand gewezen. Vreemd genoeg geloven sommige van hen weer wel in het voorkomen in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Ik denk hier twee redenen voor dit verschil in opvatting te kunnen aanvoeren: 1. de grote zeldzaamheid, en 2. het vaststellen van territoria door niet lokale broedvogelkarterders. De uiterst geringe trefkans heeft er toe geleid dat sommige lokale vogelaars hier nog nooit een Matkop gezien hebben. Behalve de uiterst geringe trefkans, speelt m.i. ook het gedrag van de plaatselijke vogelaars een rol. Deze zijn toch meer geneigd om vaak van goede plek naar goede plek te gaan. In hun ogen saai uitgestrekte duinbossen worden zelden met een grondig bezoek vereerd; en al helemaal niet 's morgens vroeg in het vroege broedseizoen, wanneer de trefkans maximaal is.

De terreinbeheerders huren, zoals gezegd, periodiek voor gebiedsdekkende broedvogelkarteringen mensen in. Soms zijn dit profs uit het oosten des lands, soms lokalo's (zie literatuurlijst). Uit enkele opmerkingen kreeg ik de indruk dat de resultaten van deze profs (die vaak jaar in jaar uit in het hele land dergelijke opdrachten uitvoeren) niet vertrouwd worden, vanwege gebrek aan kennis over de lokale avifauna. Even afgezien van het feit dat ook deze inhuurkrachten begeleid worden door lokale vogelaars als mijzelf, zodat ze van zaken als de verhouding Glans/Matkop goed op de hoogte zijn, lijkt het me juist een pre om vreemde ogen en oren in te huren! Zij kennen beide soorten, zowel de Glans- als de Matkop immers van veel meer, bijna dagelijkse ontmoetingen dan wij, arme kustbewoners...

Het voorkomen in de eerste helft van de twintigste eeuw

Uit de bijdragen van mensen met een gedegen kennis van de oude literatuur lijkt naar voren te komen dat "heel vroeger" de situatie wat betreft de Mat- en Glanskop in de duinen precies omgekeerd is geweest. In de 'oude Atlas' (Texeira, 1979) is dit ook al beschreven. Te eniger tijd moet de Glanskop dus de Matkop verdrongen hebben. Ook dit wordt weer door de

sceptici betwijfeld, ja zelfs ronduit naar het rijk der fabelen verwezen. "Moderne ringers kunnen de twee soorten al niet uit elkaar houden, laat staan de oudjes uit het begin van de vogelarij, zoals (vooral) Jac. P. Thijsse", lijkt de redenering te zijn.

Off topic

Tijdens deze discussie en het bestuderen van de diverse rapporten zijn er nog enkele andere leuke zaken naar boven gekomen, zoals de deels andere, deels specifieke biotoopvoorkomst ten opzichte van het binnenland, en het heel vroegere voorkomen aan de kust (zie hierboven). Hierop ga ik verder niet in omdat mijn bijdrage gefocussed was op het voorkomen en broeden in de moderne tijd.

Wat verder opvalt, is dat in Midden- en Zuid-Kennemerland de Glanskop aanzienlijk minder vaak gevangen wordt dan in Noord-Kennemerland: aantallen Paradijsveld: 46 exx vanaf 1970 waaronder wellicht ook broedvogels(?) en Castricum: 142 sinds 1969 en tot en met 2005. Van Lennep ringde er t/m 2002 29 stuks. Ook eens een leuk onderwerp om uit te spitten.

Slot

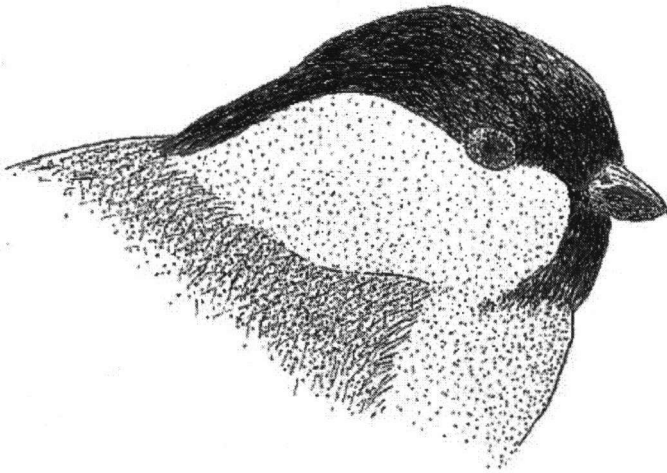
Mogelijk was deze discussie alleen van historische waarde. De landelijke broedvogelindex van de Matkop daalt snel. De soort is zelfs opgenomen op de recent verschenen, geactualiseerde Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (Vogelbescherming, 2004). Bij de integrale kartering van dit jaar van het NPZK werden al geen zekere territoria meer vastgesteld. Misschien is het binnenkort wel echt afgelopen met de Matkop aan de kust!

Literatuur

- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Klemann, M. & Veenstra, B., 2000. Broedvogels van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 1996-99. SOVON-inventarisatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek, Beek-Ubbergen.
- Klemann, M. & Veenstra, B., 2001. Broedvogels van het Noordhollands Duinreservaat in 2000. SOVON-inventarisatierapport 2001/04 Beek-Ubbergen.

- Reijnders, R.C.M.I., 1989. Inventarisatie van de minder algemene broedvogels van het Noordhollands Duinreservaat in 1988. PWN Castricum.
- Veenstra, B. & Geelhoed, S.C.V. 1997 Aantalsontwikkelingen van broedvogels in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland, 1952-1996. N.V. PWN Bloemendaal.
- Vogelbescherming 2004 Lijst van Nederlandse broedvogels. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Veenstra, B., 1994. Broedvogelinventarisatie Noordhollands Duinreservaat 1993. PWN Bloemendaal.
- Veenstra, B., 1996. Broedvogelinventarisatie van de door PWN beheerde gebieden in Zuid-Kennemerland 1996. PWN Castricum
- Teixeira, R.M., 1997. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Deventer.

Q.L.Slings, qls@wxs.nl, Heemskerk

Portret van Matkop. Roy Slaterus